

Aktuálna monografia o vyčleňovaní náboženského štýlu ako osobitného funkčného štýlu

ICKOVIČ, Tatiana: Žanrovaja sistema religioznogo stiľa (Žánrový systém náboženského štýlu). Moskva: Flinta 2021. 400 s. ISBN 978-5-9765-4549-6.

Anna Petříková

Filozofická fakulta, Inštitút rusistiky, Prešovská univerzita v Prešove
anna.petrikova@unipo.sk

Rozsiahla monografia Tatiany Ickovič je svedectvom intenzívneho kontinuálneho bádania otázok spätých s náboženskou komunikáciou. V práci je prezentovaná systematizácia žánrov náboženského štýlu z komunikačno-pragmatického a textového pohľadu v synchronnom a diachronnom zábere. Autorka vedeckej práce dokladá bohatú materiálovú bázu textov bohoslužobnej a nebohoslužobnej sféry pravoslávnej náboženskej komunikácie ruskej proveniencie a odhaľuje interlingválne (kultúrne, náboženské) súvislosti. Vo svojom výskume primárne vychádza z byzantsko-slovanskej obradovej tradície v Rusku a podrobuje lingvistickej analýze liturgické texty v cirkevnej slovančine. Monografia si zaslúži odbornú reflexiu, keďže dáva mnoho podnetov na výskum náboženskej komunikačnej sféry aj u nás, pretože „napriek narastaniu počtu lingvistických príspevkov i lingvistov reflektujúcich komunikáciu v náboženskej sfére zostáva ešte veľa nezodpovedaných otázok a bielych miest, ktoré treba zaplniť“ (Bodnárová 2016, s. 156).

Mnohí slovenskí bádatelia poukazujú na neuspokojivý stav doterajšej (ne)rozpracovanosti štylistických otázok spätých s náboženskou komunikačnou sférou (Mistrík, 1991; Ruščák, 2001; Rončáková, 2009; Mlacek, 2013). M. Bodnárová v jednej zo svojich monografií kriticky reflektuje tento aktuálny problém a uvádza, že „stále sa nedospelo ani k nijakej názorovej jednote o (ne)existencii samostatného náboženského štýlu, ani k nijakému jednotnému či ustálenému terminologickému aparátu, ktorým by bolo možné reflektovať jednotlivé fenomény v rámci danej problematiky; a napokon, mnohé práce z načrtnutého časového oblúka vrátane tej poslednej monografickej majú výrazne teoretický charakter, teda ich výsledky zostávajú v rovine úvah, hypotéz, domnienok či predpokladov a chýba im silnejšia opora o dôkladnú (predovšetkým výrazovú/jazykovú) analýzu konkrétneho materiálu“ (Bodnárová, 2019, s. 6).

Recenzovaná monografia je rozdelená do piatich kapitol.

Autorka začína kapitolou *Náboženský funkčný štýl: konštruktívny princíp a štýlotvorné činitele*, kde vymedzuje náboženský štýl vychádzajúc z ontologického princípu založeného na protiklade dvoch svetov: sakrálneho a profánneho. Konštruktívnym princípom náboženského štýlu je prototextovosť. Pri analýze náboženskej komunikácie autorka zdôrazňuje dvojjazyčnosť náboženského štýlu. Pravoslávna cirkev neodstupuje od používania cirkevnej slovančiny ako liturgického jazyka, ktorý sa chápe ako sakrálny jazyk. V neoficiálnej komunikácii sa používa materinský jazyk, napríklad ruský. Špecifikum ruského prostredia spočíva v tom, že ruský jazyk sa používa ako komunikačný prostriedok nielen medzi pravoslávnyimi, ale aj medzi ruskými moslimami, židmi, budhistami.

V centre našej pozornosti je tematický okruh spätý s náboženským štýlom, ktorý autorka vymedzuje ako osobitný funkčný štýl spomedzi ostatných tradičných štýlov, pričom sa opiera o výsledky bádání významných ruských lingvistov, ako V. V. Vinogradov, G. O. Vinokur, M. M. Bachtin, D. Je. Rozental', G. Ja. Solganik, A. N. Kožin, L. P. Krysin, poľských bádateľov,

napríklad ako M. Makuchowska, P. Kladočný, J. Bartmiński, I. Wierusz-Kowalski, J. Puzynina, M. Wojtak, J. Sambor. Autorka nadväzuje aj na tézy nášho vedca J. Mistríka, ktorý začal skúmať tento štýl ako jeden z prvých slovenských lingvistov. Vidíme tu zjavné paralely s prácami poľskej lingvistky M. Wojtak (1998), ktorá tiež ako prvá v Poľsku nadväzovala na štúdie J. Mistríka z oblasti náboženského štýlu.

Vyčlenenie samostatného štýlu Tatiana Ickovič odôvodňuje tým, že náboženský štýl disponuje špecifickou stylistickou zafarbenosťou jazykových prostriedkov a prítomnosťou jedného autora v úlohe prostredníka medzi cirkvou a ľuďom. T. Ickovič ponúka rozsiahle dôvody jeho odlišnosti od iných štýlov, napríklad cieľavedomé pôsobenie na veriacich, ktoré je v náboženskom štýle vždy pozitívne, je v súlade s kresťanskými hodnotami, má emocionálno-estetický účinok v porovnaní s publicistickým štýlom (tu teda pôsobenie nie je vždy pozitívne a má povahu vnucovania určitých pohľadov, je zamerané na presvedčenie, zmenu názoru adresáta, jeho sociálnej pozície). Taktiež autorka poukazuje na odlišné používanie expresívnych lexikálnych štýlov, napríklad v publicistickom štýle sú nositeľmi expresivity pejoratíva, dysfemizmy a iné slová s výrazne negatívnym citovým zafarbením. Pre náboženský štýl je príznačná archaická lexika, vyčleňujú sa knižné lexikálne jednotky, v textoch môže byť prítomná aj ceremoniálnosť, napríklad J. Mistrík naznačoval až istú pompéznosť (1991, s. 164), ceremoniálnosť pri niektorých textoch z tejto oblasti. Autorka presvedčivo hovorí o vyčlenení náboženského štýlu korešpondujúceho s religióznou sférou spoločenského vedomia. Religiózne vedomie vystupuje však ako extralingvistický faktor vydelenia daného funkčného štýlu (J. Mistrík, 1992) spomedzi mimolingvistických prostriedkov štýlu vyčleňuje bohoslužobný predmet a estetický rozmer náboženského aktu). Porovnávajúc spoločenské vedomie s religióznym, autorka akcentuje súbor konceptov, princípov, dogiem viery, ustanovených najvyšším cirkevným inštitútom a slúžiacich ako záväzné nemenné hodnotové normy (cirkevný kánon). Autorka rieši konceptualizáciu štýlu vymedzením prototextu, ktorý definuje ako ucelený kanonický text obsahujúci slová Boha alebo proroka a reprezentujúci hodnotovo-významové zásady. Príkladom kresťanského prototextu je Kniha kníh – Sväté Písmo a jeho časti, napríklad Evanjeliá. Autorka konštatuje, že religiózne vedomie ovplyvňuje žánrovú organizáciu náboženského štýlu, čo ešte viac umocňuje výraznú funkčnú odlišnosť tejto sféry od iných komunikačných sfér. Práve bohoslužobné žánre sú úzko prepojené s prototextom s výraznou intenciou transformácie ľudskej podstaty, t. j. Božou spásou človeka alebo *theosis*, v ktorom spočíva podstata pravoslávneho učenia o zbožštení ako zmysle života ľudskej bytosti. Autorka hovorí o nasmerovaní všetkých žánrov náboženského štýlu na hľadanie zbožstenej *Božej blahodati* pravoslávneho kresťana. Je evidentné, že autorka vyznačuje dualitu sveta, jeho profánnu a sakrálnu podobu, o ktorú sa usiluje pozemský človek a v čom vidí svoje spasenie. Toto filozofické chápanie dualizmu T. Ickovič vníma ako špecifický príznak religiózneho vedomia realizujúci sa v náboženskom štýle prostredníctvom prototextových princípov.

Druhá kapitola *Protožánrový základ náboženského funkčného štýlu* definuje Evanjelium ako prototypický textový zdroj náboženského štýlu. Autorka na základe výskumu usudzuje, že modlitby, homílie a životy svätých (žitije) sú protožánre zabezpečujúce kontinuitu a zachovanie kanonických svetonázorových konštruktov sústredených v prototexte. Práve protožánre homílie sa vyznačuje špecifickým postavením adresáta. Ježiš Kristus je Boh, ktorý je dočasne v pozemskom, profánnom svete. Ježiš vysvetľuje svoje učenie v kázni na vrchu, ktorej text je neoddeliteľnou explikáciou protožánru a predstavuje vzorový model žánru. Všetky nasledujúce kázne kopírujú tento model, miera podoby sa modifikuje podľa komunikačnej situácie. Odosielateľ je kazateľ, predstaviteľ sakrálného sveta realizujúci v mene Cirkvi hlavný zámer žánru: poučiť adresáta a objasniť božskú pravdu predstaviteľom profánného sveta.

Protožánre modlitby je vyjadrený v texte modlitby *Otče náš*, *Modlitba mýtnika* a ďalších textoch *Evanjelia*. Texty sú založené na jednotnom modeli, ktorý sa môže líšiť a modifikovať podľa komunikačnej situácie. Osobitným spôsobom vznikol hagiografický protožánre, ktorý sa

rozvíjal počas šírenia kresťanskej viery po zmŕtvychvstaní Ježiša Krista. Prototext *Evanjelia* opisuje život a smrť Ježiša Krista, Boha v ľudskom tele, ktorý prišiel na svet, aby sa splnilo Slovo a spasil všetkých ľudí. Tieto pasáže autorkinho textu dávajú viaceré inšpirácie pre úvahy o žánrovej špecifikácii tejto komunikačnej sféry. Celkom zreteľne vidieť aj fakt, že autorka chce skúmať daný žánr primárne zo špecifického hľadiska textu ako prototypu v rámci určitého funkčného štýlu. Vo svojom výskume autorka spomína napríklad *textovosť* (rus. текстуальность; angl. texture, textuality, textness; nem. Texthaftigkeit, Textur, Textualität) ako jednu z aktuálnych kategórií textu. Podrobnejšie sa o kategóriách vyjadril J. Gallo v štúdiu *Text. Textovosť. Kritériá textovosti* (2013), v ktorej uvádza zoznam „povinných a variantne sa odlišujúcich nepovinných kategórií: informačnosť (информативность), členitosť (членимость), prospekcia (проспекция), retrospekcia (ретроспекция), kohézia (когезия), continuum (континуум), modalita (модальность), autosémantika (автосемантия), zakončenosť (завершённость), podtext (подтекст). V nasledujúcich rokoch sa k nim pridali také významné a často pertraktované kategórie, ako čas v umení (художественное время) a umelecký priestor (художественное пространство) – chronotop (Z. J. Turajevová), adresovanosť (адресованность) (O. P. Vorobjonová), emotívnosť (эмотивность) (V. I. Šachovskij, O. E. Filimonovová). V 90. rokoch bolo v ruskej odbornej literatúre zaznamenaných viac než 50 kategórií textu.“ (Gallo, 2013, s. 3). V zahraničnej jazykovede sa vyčleňuje primárne kohézia, koherencia, intencionálnosť, adresovanosť, informačnosť, situatívnosť a (typologická) intertextovosť (Gallo, 2013).

Tretia kapitola *Homília ako žánrový typ* je zameraná na charakteristiku homílie, jej kompozično-tematickej štruktúry, temporálnej organizácie a kategórie priestoru.

Štvrtá kapitola *Modlitba ako žánrový typ* vysvetľuje výstavbu cirkevnej modlitby, jej jadra a periférie.

Posledná kapitola *Životy svätých (žitije) ako žánrový typ* definuje žánr *žitija*, kategórie, ako téma, kompozícia, čas a priestor (*chronotop*).

Autorka špecifikuje náboženský štýl na základe funkčného opodstatnenia žánrov a hovorí o jadre náboženského štýlu, ktorý predstavujú bohoslužobné žánre. Na periférii štýlu sa nachádzajú nebohoslužobné žánre náboženskej publicistiky, spravodajstva, napríklad článok či umelecké texty s náboženskou témou, ako báseň alebo poviedka.

Ja zjavné, že autorka nevyčleňuje liturgický, homiletický a katechetický štýl tak ako M. Wojtak (2011) alebo ako J. Místrík (1997, s. 551), ktorý chápe kazateľský štýl ako osobitný sekundárny štýl.

Na záver chceme zdôrazniť, že Tatiana Ickovič vymedzuje jeden náboženský štýl bez jednotlivých podtypov. Autorka operuje s protožánrovou sústavou, pričom tu môže byť veľká variabilita so zreteľom na konkrétnu komunikačnú situáciu. Monografia predstavuje originálnu vedeckú prácu, ponúka nové metodologické postupy v teolingvistickom výskume slovanskej proveniencie.

Literatúra:

- BODNÁROVÁ, M. (2016): Svedectvo ako prostriedok novej evanjelizácie z pohľadu lingvistiky. In: *Theologos*, 18/2, č. 2, s. 157–176.
- BODNÁROVÁ, M. (2019): *Svedectvo ako žánr náboženskej komunikácie vo svetle sociálnej a personálnej deixy*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- GALLO, J. (2013): Text. Textovosť. Kritériá textovosti. In: *Jazyk a kultúra*, 13/2013. [Cit. 2022-03-10.] Dostupné na internete: < https://www.ff.unipo.sk/jak/13_2013/gallo.pdf
- KOČIŠ, F. (1998): Východiská konštituovania náboženského štýlu v súčasnej spisovnej slovenčine. In: P. Híc (ed.): *Acta Facultatis Pedagogicae Universitatis Tyrnaviensis*. Trnava: Trnavská univerzita, s. 19–27.

- MAKUCHOWSKA, M. (2007): *Bibliografia języka religijnego 1945 – 2005*. Tarnów: Biblos.
- MISTRÍK, J. (1991): Náboženský štýl. In: J. Mistrík (ed.): *Studia Academica Slovaca* 20. Bratislava: Alfa, s. 163–175.
- MISTRÍK, J. (1992): Religiózny štýl. In: S. Gajda (ed.): *Stylistyka I. Stylistyka dziś*. Opole: Uniwersytet Opolski, s. 82–89.
- MLACEK, J. (2013): *Štylistické otázky náboženskej komunikácie*. Ružomberok: Verbum.
- RONČÁKOVÁ, T. (2009): *Keď chce Cirkev hovoriť mediálnym jazykom. Prienik náboženského a publicistického štýlu I*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku.
- RUŠČÁK, F. (2001): Biblický text ako archetypálna dimenzia náboženskej komunikácie. In: *Studia Philologica* 8. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied PU v Prešove, s. 6–9.
- SLANČOVÁ, D. (2000): V akých podobách existuje súčasná slovenčina? In: J. Mlacek (ed.): *Studia Academica Slovaca* 29. Bratislava: Stimul, s. 234–249.
- WOJTAK, M. (1998): Czy można mówić o stylu człowieczej rozmowy z Panem Bogiem. In: S. Gajda – H. J. Sobeczko (eds.): *Człowiek – dzieło – sacrum*. Opole: Uniwersytet Opolski, s. 309–319.